

ISLAM EN CHRISTENDOM VERGELIJKEN IS NOG NIET ZO MAKKELIJK.

Jos Aarnoudse, 2011

Samen met mijn jongste zoon lees ik na het eten stukjes uit een boekje van dominee A.A. Spijkerboer. Het boek heet *'t Is niet te hoog, 't is niet te diep. Voor wie meer van het geloof wil weten*. Het is al weer uit 1984, dus nog uit de tijd van de apartheid, het ijzeren gordijn en de gulden. Toch is het nog steeds bruikbaar om iets duidelijk te maken over de essentie van het christelijk geloof. Omdat sport voorgaat, kan mijn jongste zoon 'dus' niet naar de kerkelijke catechese (wat zijn oudere broer en zussen wel hebben gevolgd). Daarom doen we thuis een beetje aan levensbeschouwelijke vorming. We lezen samen een boekje en kijken naar documentaires (zoals bijvoorbeeld *History of Christianity*).

In hoofdstuk VI van zijn boekje bespreekt Spijkerboer de vraag hoe je naar andere godsdiensten kunt kijken. Hij gebruikt vooral het voorbeeld van de Islam "omdat dat de niet-christelijke godsdienst is waar wij op het ogenblik het meest mee te maken hebben." ¹ Spijkerboer vraagt zich af: "Wat moet je nu van al die verschillende godsdiensten denken? Is het niet belachelijk te denken dat het christendom de enige ware godsdienst is, en bovendien: leidt dat niet tot onverdraagzaamheid ten opzichte van aanhangers van andere godsdiensten? Is het niet je plicht iedereen, ook met zijn eigen godsdienst, in zijn waarde te laten? Zou je niet kunnen zeggen dat alle godsdiensten op hetzelfde neerkomen?"².

A.A. Spijkerboer over Islam

Spijkerboer bespreekt vervolgens in kort bestek de Islam. Ik neem zijn hele passage over: "Er zijn mensen, die je ernstig moet nemen, die menen dat dat inderdaad zo is (namelijk dat alle godsdiensten op hetzelfde neerkomen, jma). Zij menen dat alle godsdiensten hier op neerkomen dat er een God bestaat, dat die God vereerd moet worden, en dat de ware Godsverering bestaat uit deugd en vroomheid; al het andere zou bijzaak zijn. Dat klinkt heel goed, maar wanneer je de verschillende godsdiensten gaat bekijken, blijkt het niet op te gaan. Voor een christen komt alles aan op de liefde tot God en tot de naaste (Marcus 12:28-34), maar de voornaamste plichten van de moslim zijn: 1) de geloofsbelijdenis: "Allah is groot, en Mohammed is zijn profeet", 2) vijfmaal per dag bidden, 3) geld aan de armen geven, 4) in de vastenmaand tussen zonsopgang en zonsondergang niet eten en drinken, en 5) een pelgrimstocht naar Mekka.

Al deze dingen wegen voor een moslim even zwaar als voor een christen de liefde tot God en tot de naaste. Voor een christen hoort offervaardigheid bij zijn geloof, maar de belijdenis: "Allah is groot en Mohammed is zijn profeet" kan hij een moslim niet nazeggen zonder zijn eigen geloof te verloochenen, het aantal keren per dag dat hij bidt wordt aan hem overgelaten, een gebod om te vasten heeft hij niet, en het is voor hem volstrekt overbodig om naar Mekka te gaan, gesteld al dat hij daar toegelaten zou worden. Als je wilt zeggen dat christenen en moslims in dezelfde God geloven, moet je daar wel bij zeggen dat ze meteen al heftig van mening verschillen over de manier waarop die God dan vereerd moet worden.

¹ Vgl. Spijkerboer, A.A. *'t Is niet te hoog, 't is niet te diep. Voor wie meer van het geloof wil weten*. Kampen (Kok) 1984, p. 76.

² a.w., p. 74-75.

Een moslim denkt anders over Jezus dan een christen. Een moslim eert Jezus als een groot profeet, maar over zijn kruis wordt in de Koran, het boek van de Islam, verschillend gesproken. Op de ene plaats staat dat God niet toegelaten heeft dat Jezus gekruisigd werd en Hem op het laatste ogenblik, vlak voor de kruisiging, vervangen heeft door een dubbelganger. Op een andere plaats wordt dan weer wel over de dood van Jezus gesproken. Duidelijk is wel dat het er voor de moslim niet toe doet of Jezus gekruisigd is. Wij hebben in hoofdstuk III gezien dat het kruis van Jezus niet zomaar een bijkomstigheid is, die ook wel gemist kan worden. Door naar het kruis te gaan bevrijdt Jezus ons uit de macht van de zonde, en dank zij het feit dat Hij naar het kruis gegaan is, gaan wij vrijuit. Jezus is namens God naar het kruis gegaan, en het kruis betekent ook dat God ons niet zomaar laat ploeteren, en ten diepste met ons bewogen is om ons het leven in het verbond te geven. Wanneer een moslim meent dat Jezus niet gekruisigd is, of dat het er niet toe doet of Hij gekruisigd is, en buiten het kruis om in God gelooft, gelooft hij in ieder geval op een andere manier dan een christen. Dan is het wel zeer de vraag of een christen en een moslim in dezelfde God geloven. De manier waarop een moslim op Allah reageert zegt ook iets over Allah zelf, en de manier waarop een christen op God reageert zegt ook iets over God Zelf. Nog eens: dat Jezus namens God naar het kruis is gegaan, is voor een christen geen bijkomstigheid.

Ik beperk me nu tot een paar opmerkingen over de Islam, omdat dat de niet-christelijke godsdienst is waar wij op het ogenblik het meest mee te maken hebben. Maar ik ben ervan overtuigd dat de Islam een andere godsdienst is dan het christendom, al was het alleen maar omdat Jezus in de Bijbel een totaal andere plaats inneemt dan in de Koran. Ik meen dat ook de andere godsdiensten, zoals het boeddhisme, het hindoeïsme en de godsdiensten van zwart Afrika ieder voor zich een wereld apart zijn.

Je kunt alleen alle godsdiensten op één noemer brengen door ze allemaal geweld aan te doen, en dan blijft er geen een heel.

Wanneer wij tot geloof in Jezus Christus komen, kunnen wij niet anders zeggen dan: dit is het enige, of beter gezegd:

de God van Israël, de Vader van Jezus Christus is de Enige.

Wij kunnen dat niet anders zeggen omdat het tussen God en de mensen een kwestie van liefde is. De liefde houdt zich niet op de vlakte, bij de liefde kan het niet vriezen en dooien, en de liefde zegt: Hij is het!

Veroordelen we daarmee de aanhangers van andere godsdiensten? Nee, natuurlijk niet: wij weten niet hoe de Enige God met al die mensen omgaat, en het gaat ons niet aan ook. Wij doen er goed aan ons in andere godsdiensten te verdiepen. We moeten proberen die van binnenuit te begrijpen en aan te voelen, en dat is voor een buitenstaander niet gemakkelijk.

Maar wij mogen niet verborgen houden wat God in Jezus Christus voor de mensen gedaan heeft. Hoe zou je je mond kunnen houden over Degene van Wie je hart vol is? Er zijn in de hele geschiedenis van de mensheid mannen en vrouwen geweest die zaten te wachten op het goede nieuws over Jezus Christus, en zulke mensen kunnen er ook in onze tijd zijn."³ Tot zover dominee Arie Spijkerboer.

³ a.w., p. 75-77.

Overeenkomsten of verschillen het grootst?

Na lezing van dit stukje stelden we vast dat de schrijver vooral het verschil laat uitkomen tussen christelijk geloof en Islam. Voor hem weegt de visie op Jezus en op het kruis van Jezus heel zwaar. Ook de verschillende manier van Godsverering is voor hem een belangrijk punt. Weliswaar blijft dominee Spijkerboer staan bij een vraag: "Dan is het wel zeer de vraag of een christen en een moslim in dezelfde God geloven.", maar de suggestie gaat er vanuit dat hij zelf die vraag ontkennend wil beantwoorden. In ieder geval kun je christendom en Islam niet zomaar op één hoop gooien. Spijkerboer zegt: "...ik ben ervan overtuigd dat de Islam een andere godsdienst is dan het christendom...".

Nu is het laatste ongetwijfeld het geval, maar tegelijk stelden we ons enkele vragen. We stelden ons bijvoorbeeld de vraag: welk christendom wil je eigenlijk vergelijken met welke Islam? Het is waar dat de Islam in haar breedte vijf 'plichten' kent, als uitdrukking van haar idee over de liefde tot God en de liefde tot de naaste. Het is waar dat moslims er vanuit gaan dat God door Mohammed een finale openbaring aan de wereld heeft gegeven om zodoende zijn wil en bedoeling ten volle te kunnen kennen. Het is waar dat de visie op Jezus een belangrijk heet hangijzer is tussen christenen en moslims. Maar nu onze kanttekeningen. Als je de kern van het christendom op de noemer brengt van het dubbelgebod van de liefde tegenover de kern van de Islam op de noemer van de vijf religieuze plichten, lijkt ons dat niet in evenwicht. Je zou immers van (een bepaald soort) christendom ook kunnen zeggen: de kern bestaat uit zondagsheiliging, naar de kerk gaan, dagelijks vijf keer bidden en bijbellezen, je zelf en/of je kinderen laten dopen, regelmatig avondmaal vieren, de tien geboden houden, de twaalf artikelen geloven en het Onze Vader kunnen opzeggen. Je zou daarentegen van (een bepaald soort) Islam kunnen zeggen: de kern is gelovige overgave aan God en barmhartigheid voor de naaste. Kortom ook christendom is te beschrijven in termen van 'plichten' en ook Islam is te beschrijven in termen van een spirituele attitude.

Versillen binnen christendom en binnen de Islam

De 'plichten' zijn tegelijk wel een uitdrukking van de manier waarop de spirituele houding wordt ingevuld, met name als het gaat om vormgeving aan de menselijke liefde tot God. Spijkerboer heeft natuurlijk gelijk dat de manier waarop er met de 'plichten' wordt omgegaan veel zegt over de visie die men heeft op God. Maar zijn daarover binnen het christendom ook niet grote verschillen? Geloven protestanten en katholieken in dezelfde God? Of moet je daar voor de 16^e eeuw weer een ander antwoord op geven dan voor de 21^e eeuw? Welke protestanten en welke katholieken vergelijk je dan met elkaar? Hoe rijmt het godsbeeld van de oud-gereformeerden met dat van de oud-katholieken? En hoe verhoudt de godsverering van een uitbundige afro-amerikaanse pinksterkerk zich met die van de gereformeerde gemeente van Barneveld? Ongetwijfeld zijn er vergelijkbare vragen te stellen over de diversiteit binnen de islamitische wereld, maar daar heb ik niet zoveel verstand van.

Wat betreft Jezus en zijn kruis is in ieder geval te zeggen, dat er binnen de breedte van het christendom grote verschillen bestaan in opvatting over de betekenis van Jezus en zijn kruis. Er is binnen het christendom een stroming die waarschijnlijke een aardig eind kan meekomen met een islamitische visie op Jezus als een groot of zelfs unieke profeet.

Christenen en de islamitische traditie

Zijn er ook christenen die Mohammed erkennen als profeet van God? Dat betwijfel ik, in ieder geval in de zin dat hij de ultieme en normatieve openbaring van Gods wil

zou hebben gebracht. Ik denk wel dat er christenen zijn die Mohammed zien als een bijzonder religieus en spiritueel begaafd mens. Met een beetje fantasie zouden ze hem misschien kunnen zien als de profeet voor het Arabische schiereiland, die het religieuze en morele leven daar hervormde vanuit een monotheïstisch en transcendent godsbesef.

Zijn er christenen die wat zien in de islamitische 'plichten'? Ik denk dat Spijkerboer gelijk heeft dat die er waarschijnlijk helemaal niet zijn. Aan de andere kant zijn de vijf islamitische 'plichten' naar hun vorm nu ook weer niet zo vreemd dat ze niet ook christenen zouden kunnen inspireren. Aan een basisbelijdenis als 'God is groot' is voor christenen niet veel miszeggend, al zullen veel christenen het 'kaal' vinden en er iets bij willen zeggen als 'en God is goed' of 'en God is liefde'. De uniciteit van Mohammed zal echter een probleem blijven evenals de visie op de Koran. Het vijfmaal bidden en het geven van giften, zou zomaar in een christelijke context verwerkt kunnen worden. Ik zie daar geen probleem in, mits de vorm en de inhoud niet zondermeer vastliggen. Wat betreft het vasten, kun je zeggen dat er ook een christelijke vastentraditie was en is, namelijk in de veertigdagentijd. Ook deze periode werd gezien als een jaarlijkse periode van spirituele inkeer en een tijd van bezinning en verzoening. Onder protestanten is deze traditie in diskrediet geraakt vanwege het verdienstelijke karakter dat het had gekregen. Dat geldt ook voor het doen van bedevaarten. Maar op zich is ook het idee van het maken van een inspiratiereis niet iets dat niet zou kunnen passen binnen een gezond christelijk spiritueel leven. Ik zie wel enige wijsheid in het reguleren van het onderhoud van het spirituele leven in een ritme dat uiteenvalt in dagelijks (gebed), wekelijks (vrijdagsgebed), jaarlijks (*ramadan*) en één keer of enkele keren in je leven (*hadj*). Zodra dit echter vervormelijkt en verdienstelijke trekken krijgt (of het van meet af aan misschien ook wel had) wordt het onbruikbaar. Toch kan ik me wel degelijk een vruchtbaar christelijk 'onderhoudsschema' voorstellen vanuit het ritme dagelijks (gebed en bijbellezing), wekelijks (samenkomst op zondag), jaarlijks (volgen van het kerkelijk jaar), en af en toe of één keer in je leven iets bijzonders (bedevaart, bijzondere conferentie, wandelen naar Santiago de Compostella, retraiteperiode, reis naar het 'Heilige Land' etc). Spijkerboer heeft gelijk dat een reis naar Mekka dan waarschijnlijk niet bovenaan het lijstje zal staan.

Overeenkomsten in geloof

Er zijn ook veel inhoudelijke overeenkomsten tussen christelijk geloof en Islam. Ik noem er een paar. Het geloof in één transcendente God. Het geloof in menselijke verantwoordelijkheid ten opzichte van God. Het idee van geschiedenis met een begin en einde. Het geloof in een hiernamaals op de één of andere manier. Het geloof dat God en zijn wil op een bepaalde manier kenbaar zijn. Het geloof dat het zinvol, heilzaam en goed is om God expliciet te vereren. Vanaf een grotere afstand bezien zijn er eerder overeenkomsten dan verschillen, zeker als het gaat om het wereldbeeld waarvan de beide religies zich traditioneel gesproken bedienen. Wie dichterbij komt ziet vervolgens wel de verschillen. Die zijn groot genoeg om waarschijnlijk onoverbrugbaar te zijn. Althans als de onderliggende idee zou zijn dat het in christendom en Islam om dezelfde godsverering zou gaan. De verschillen gaan vooral terug op een verschil in visie op Jezus en Mohammed, en dus op een geheel andere taxatie van wat gelden moet als de ultieme en finale openbaring van God. Moslims zien over het algemeen de Thora en het Evangelie als (nog gebrekkige) voorlopers van wat later volmaakt geopenbaard zal worden. Weliswaar zijn ook Thora en Evangelie afkomstig uit een omgang met dezelfde God, maar als openbaring van de wil van God zijn ze gebrekkig en worden ze overtroffen door het hemels geschenk van de Koran aan Mohammed. Omgekeerd zien christenen over het

algemeen in het optreden van Jezus een beslissend openbaringsgebeuren. De Bijbel die eruit is voortgekomen (waarin ook de Septuaginta als voorgeschiedenis is opgenomen) wordt gezien als het kanonieke document dat daarvan getuigt. Alles wat daarna 'geopenbaard' wordt, dient getoetst te worden aan de beslissende Godsopenbaring in het optreden van Jezus Christus. Mohammed heeft ongetwijfeld bijzondere spirituele ervaringen gehad, en ook allerhande traditiemateriaal uit de Joodse en christelijke tradities tot zich genomen. Het eindproduct (de Koran en de *hadiths*) is op zijn best een spiritueel oprecht (eventueel al vrij snel 'politiek' ontspoord) project, maar in feite een naieve 'verbastering' van de vroeg-christelijke geschiedenis in het Midden-oosten en dus een beperkt venster op God, dat via het Evangelie open gemaakt zou moeten worden tot de volle openbaring van Gods genade en liefde in Christus. Op zijn slechts is de Islam te zien als een eigenzinnige heterodoxe afbuiging van het ware geloof ter vermeerdering van macht en glorie van een eigen godsdienstige en theocratische opgetuigde beweging. Zelf ben ik de eerste overtuiging toe gedaan, inclusief de 'ontsporing' tot politieke beweging, maar dat is in wezen niet zoveel anders dan in het christendom, zij het in veel korter tijdsbestek, namelijk binnen het leven van Mohammed zelf, en niet zoals in het christendom in de loop van een aantal eeuwen.

Koran en Bijbel vergeleken door M. Bucaille

Vorig jaar kreeg ik van onze islamitische collega in de Dienst Geestelijke Verzorging van GGZ inGeest een opmerkelijk verjaardagsgeschenk. Hij gaf mij het in het Engels vertaalde boek van de Franse chirurg Maurice Bucaille *The Bible, The Qur'an and Science. The Holy Scriptures Examined in the Light of Modern Knowledge*.⁴ Bucaille kwam via zijn vak in aanraking met veel moslims. Hij vond de vroomheid en overgave waarmee de islamitische gelovigen die hij ontmoette hun lot ondergingen opmerkelijk. Hij werd nieuwsgierig. Zo leerde hij Arabisch en verdiepte hij zich in de Islam en zijn bronnen (Koran en *hadith*). Hij vergelijkt ze in zijn boek met de bron van het christelijk geloof, de Bijbel. Het boek van Bucaille is geschreven aan het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw, dus recent is het niet.

De gedachtelijn in het kort van Bucailles boek is als volgt. In de Bijbel, zowel in het Oude als in het Nieuwe testament, komen veel ongerijmdheden voor. Er staan dingen in die niet overeenstemmen met wetenschappelijke feiten. Daarmee denkt Bucaille niet aan wonderverhalen. Daar heeft hij geen moeite mee. Die worden als zodanig ook in de oude tijden ervaren als wonderen. Zij komen ook in de Koran voor. Hij doelt op historische, natuurkundige en biologische beschrijvingen, die niet kloppen met de feiten. Ook het feit dat er tegenstrijdigheden te vinden zijn in de bijbel, vindt hij opmerkelijk. Uit al deze dingen is op te maken dat de Bijbel gebaseerd is op menselijke overleveringen, en geen rechtstreekse openbaring van God kan zijn. Twee citaten: "Personally, I am very willing to believe that Jesus cured a leper, but I cannot accept the fact that a text is declared authentic and inspired by God when I read that only twenty generations existed between the first man and Abraham".⁵ En: "We are obliged to admit that, objectively speaking, the texts which have come down to us do not represent the expression of reality. We may ask ourselves whether it is possible for God to have revealed anything other than the truth. It is difficult to entertain the idea that God taught to man ideas that were not only fictitious, but contradictory".⁶

⁴ Bucaille, Maurice. *The Bible, The Qur'an and Science (La Bible, le Coran et la Science)*. *The Holy Scriptures Examined in the Light of Modern Knowledge*. Published by Darulfikr Moulton, Cantt, Pakistan (First French Edition, May 1976).

⁵ a.w., p. 82.

⁶ a.w., p. 34.

In de Koran daarentegen komen geen beschrijvingen van historie of natuurverschijnselen voor die niet in overeenstemming te brengen zijn met moderne wetenschappelijke inzichten. Sterker, er komen aanduidingen in de Koran voor die juist als een vingerwijzing naar moderne wetenschappelijke inzichten kunnen worden gezien of alleen te begrijpen zijn vanuit vondsten van de moderne wetenschap. Dat zijn aanduidingen die niet in de tijd van Mohammed bekend waren. Het betreft kennis die nog niet geweten werd in die tijd. Juist het feit dat er in een tekst toch al op gezinspeeld wordt, duidt aan dat het gaat om openbaring. Immers de enige die het al wel kon weten is God, want God is alwetend. Waar de Koran zuiver openbaring is, ziet Bucaille bij de *hadiths* (de verhalen en traditie over en naar aanleiding van het leven van Mohammed) wel weer oneffenheden. Daaraan kun je volgens hem zien dat de *hadiths*⁷ feitelijk menselijke overleveringen zijn, zoals de Joodse en christelijke Bijbel, en geen rechtstreekse openbaring zoals de Koran. De Koran staat wat dat betreft op eenzame hoogte, en moet dus wel de finale en definitieve godsopenbaring zijn.

Is het een eerlijke vergelijking?

Is de vergelijking tussen Bijbel en Koran nu op een evenwichtige manier tot stand gekomen? Mij lijkt van niet. Bucaille heeft zich op de hoogte gesteld van de historisch-kritische bijbelwetenschap zoals die vanaf het eind van de 18^e eeuw zich in Europa heeft ontwikkeld. Hij veronderstelt dat de resultaten hiervan door de kerk (zijn Franse scope is daarbij vooral de RK kerk) voor de gewone gelovigen altijd zijn weggehouden. Ook veronderstelt hij dat al bij het schrijven en samenstellen van de bijbelse geschriften er sprake was van kerkelijk machtsmisbruik en manipulatie. Dit is ook heden te dage nog steeds een populaire opvatting, met name in gnostiek-spirituele kring, die soms de vorm aanneemt van een moderne mythe. Het doet geen recht aan zorgvuldige bestudering van de canonvorming en dogmavorming in de vroege kerk, waarbij inhoudelijke, theologische en spirituele, overwegingen gepaard gingen met (kerk)politieke bewegingen. Dat laatste zegt echter nog niets over de houdbaarheid van de inhoudelijke afwegingen. Verliezers of minderheden hebben niet per definitie de waarheid aan hun kant, noch omgekeerd de winnaars of meerderheden. Hoe dan ook, Bucaille huldigt een fundamentalistische en inerrantistische opvatting over openbaringsgeschriften. Christelijke fundamentalistische en inerrantistische pleitbezorgers zullen op grond van hun voorgegeven opvatting over 'de onfeilbaarheid van de Schrift' de uitkomsten van het historisch-kritische bijbelonderzoek bestrijden en proberen te weerleggen ("de Bijbel heeft toch gelijk", creationisme, harmonisatie etc.). Bucaille heeft gelijk, als hij aanvoelt dat dit een verloren strijd is. Tegelijk draait hij het om, zonder kennis te nemen van de theologische receptie en doordenking van het moderne bijbelonderzoek in grote delen van de christelijke (ook rechtzinnige) kerken. Hij huldigt zelf een inerrantistische opvatting en gebruikt vervolgens het historisch-kritische bijbelonderzoek om in ieder geval de Bijbel af te serveren als mogelijke openbaring. Dat treft zowel Oude als Nieuwe testament, het Oude testament met name op grond van de oerverhalen (schepping en zondvloed), het Nieuwe testament met name op grond van de diversiteit van de evangeliën.

⁷ Een *hadith* is een losse overlevering over wat de profeet Mohammed gezegd of gedaan zou hebben. Deze *hadiths* worden gezien als normatief voor de islamitische ethiek. Er zijn verschillende verzamelingen van *hadiths*. Binnen de islamitische theologie is er een discipline die de 'echtheid' van *hadiths* bestudeert. Op basis van de zes meest gezaghebbende *hadith*-verzamelingen is de *Soenna* samengesteld. *Soenna* betekent: 'de manier' (namelijk: waarop Mohammed in het leven stond). Naast de Koran is de *Soenna* (voor de soennitische moslims in ieder geval) één van de bronnen, richtlijn voor geloof en handelen.

Met betrekking tot de Koran gebeurt echter het omgekeerde. Geholpen door het feit dat de Koran weinig specifiek is in historiserende vertellingen (zodat allerlei exact-historische maatstaven niet toegepast kunnen worden op het 'waarheidsgehalte' van de teksten) en geholpen door vage met name fenomenologische aanduidingen van natuurverschijnselen kan er een betoog worden opgezet van het soort "De Koran heeft toch gelijk", of zelfs dat de Koran al Nostradamus-achtige voorspellingen doet over later ontdekte natuurkundige en astronomische verschijnselen. Dit gebeurt echter onder weglating van de resultaten van historisch-kritisch koranonderzoek, zoals dat vanuit dezelfde uitgangspunten als bij de Bijbel en andere vroege christelijke bronnen, wordt gedaan aan Europese en Amerikaanse universiteiten. Het enige voorbeeld waar Bucaille moet aantonen dat de Koran historisch onfeilbaar is, betreft de kwestie van de uittocht uit Egypte en het feit dat in de Koran wordt verteld (in tegenstelling tot in de Bijbel) dat het lijk van de farao was teruggevonden. De manier waarop dat gebeurt is even interessant als niet overtuigend tegelijkertijd.⁸

Ook naar aanleiding van het boek van Bucaille komt dus de vraag op: wat vergelijk je met wat en op welke manier? Apologetische schrijvers hebben vaak de neiging om het 'sterke' van het eigene te vergelijken met het 'zwakke' van het andere, en daarbij het 'zwakke' enerzijds en het 'sterke' anderzijds aan te dikken. Daar komen we niet echt veel verder mee, behalve in het doorgronden van de gedachtegangen van apologeten. Interessant zou het zijn als christenen en moslims bereid zouden zijn om hun bronnen met elkaar te vergelijken met alle stukken op tafel, maar dan ook beide kanten op, zowel waar het gaat om het kennis nemen van historisch-kritisch onderzoek op basis van modern-wetenschappelijke uitgangspunten ten aanzien van het begin van de islamitische en de christelijke geschiedenis, als waar het gaat om de diversiteit aan theologische en hermeneutische reacties daarop. Ik zou zeer benieuwd zijn naar de reactie van mijn islamitische collega op de tekening van het ontstaan van de Islam in het boek *Het geloofsinstinct* van de wetenschapsredacteur van de New York Times Nicholas Wade, overigens een boek waar ik als christen ook nog niet klaar mee ben.⁹

Overigens organiseert het Centrum IIMO (van het Departement Religiewetenschappen en Theologie van de Universiteit Utrecht) op 18 april 2011 een symposium over 'Koran en Bijbel intertekstueel? Grenzen en mogelijkheden'. Ik kan er niet heen, maar ben erg benieuwd naar de uitkomsten en naar de twee boeken die daar gepresenteerd zullen worden.¹⁰ De uitdagende titel van de lezing van Anton Wessels is 'De Bijbel en Koran interpellieren elkaar en zijn bedoeld in samenhang gelezen, verstaan en uitgelegd te worden'. De lezing van Özcan Hidir is daarentegen weer getiteld: 'Lezen de oriëntalisten Speelman en Steenbrink de Koran niet te kritisch?'. Zie daar al meteen een aantal spanningsvelden in de christelijk-islamitische dialoog over Bijbel en Koran.

⁸ Vgl. a.w., p. 219-242.

⁹ Vgl. Wade, Nicholas. *Het geloofsinstinct. Het succes van religie*. Amsterdam, Antwerpen (Contact) 2010. Engelse uitgave 2009: *The Faith Instinct. How Religion Evolved & Why It Endures*. Hoofdstuk 7: 'De stamboom van religie', gedeelte 'Bronnen van de Islam', p. 189-206.

¹⁰ Het betreft: Wessels, Anton. *Thora, Evangelie en Koran. 3 boeken, 2 steden, 1 verhaal*. Kampen (Kok) 2011 (2e druk), en: Speelman, Gé & Karel Steenbrink. *Een kleine Koran. Hulp bij het zelfstandig lezen van de Koran aan de hand van de 2e soera*. Gorinchem (Narratio) 2011.